
Jaunimo (bedarbių) konkurencijos darbo rinkoje galimybės

Arūnas Pocius

*Darbo ir socialinių tyrimų institutas,
Rinktinės 48, LT-2005 Vilnius*

**Laima Okunevičiūtė-
Neverauskienė**

*Vilniaus Gedimino technikos
universitetas,
Saulėtekio al. 11, LT-2040 Vilnius*

Straipsnyje apžvelgiami jaunimo problemų tyrimai, analizuojama jaunimo užimtumo situacija, jaunų žmonių elgsenos darbo rinkoje ypatumai. Straipsnis parengtas remiantis jaunų bedarbių būklės bei požiūrių tyrimu (apklausti 2239 žmonės) didžiuosiose, mažiau urbanizuotuose miestuose, rajonuose, kaimo vietovėse. Tyrimo duomenys fiksuoja jaunų bedarbių materialinę padėtį, gyvenimo sąlygas, socialinį-demografinį portretą, jų tėvų veiklą, išsilavinimą. Straipsnyje analizuojamos įvairių bedarbių kategorijų galimybės dalyvauti darbo rinkoje jų neišdarbinimo priežastys.

Raktažodžiai: darbo rinka, jaunimo elgsena, jaunų bedarbių socialinės-demografinės charakteristikos.

ĮVADAS

Jaunimo problemas yra tyrinėjusi ne viena sociologų karta. Plačiai taikomas longitudinis sociologinis tyrimas, kai nustatytais laiko tarpais apklausiami tie patys žmonės, reprezentuojantys pirmame tyrimo etape suformuotą atranką [3]. Lietuvos sociologai plačiai nagrinėjo kelių jaunimo kartų gyvenimišką apsisprendimą, jų gyvenimo „kelius ir kelelius“ [4]. Pirmasis iš jų pradėtas 1976 m., apklausus apie 8 tūkst. vaikinių ir merginų, baigiančių įvairaus tipo vidurines mokyklo ištaigas – vidurines bendrojo lavinimo mokyklas, specialiąsias vidurines bei profesines technikos mokyklas. Vėliau tyrimas buvo tęsiamas. 1983 m. Lietuvoje, taip pat keliolikoje buvusios Sovietų Sąjungos regionų pradėtas vienos kartos, baigiančios įvairaus profilio vidurines mokyklo ištaigas, gyvenimo kelio tyrimas. Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Jaunimo sociologijos skyriaus bendradarbiai pirmame tyrimo etape apklausė 6670 abiturentų, baigiančių vidurines mokyklo ištaigas. 1988–1989 metais pakartotinėje apklausoje dalyvavo 49 proc. ankstesnės apklausos dalyvių. 1993 m. pradžioje respondentai dalyvavo apklausoje jau trečią kartą [4; 5: 14].

Jaunimas yra vienas dažnesnių sociologinių tyrimų objektų Lietuvoje. Tai rodo atliekami fundamentalūs jaunimo profesinių ir vertybinių orientacijų tyrimai. Sociologai nustatė, kad jaunimo įsijungimas į visuomeninį gyvenimą pirmiausia yra jo socialinės-profesinės orientacijos susiformavimo rezultatas [6]. Jau 1936 m. Z. Kuzminskis tyrė abiturientų ketinimus užsiėmimo, profesijos pasirinkimo

klausimu Lietuvoje. Pokario metais įvairiuose leidiniuose buvo skelbiama medžiaga apie jaunimo nuostatas profesijos, specialybės pasirinkimo klausimais [7; 8]. Jaunimo stojimo į aukštąsias mokyklas veiksnius ir motyvus 1965 metais Kauno politechnikos institute pradėjo tirti J. Leonavičius [9]. Sociologinės informacijos centras 1994 m. atliko respublikinį tyrimą „Jaunimo vertybės“, kurio metu pagal standartizuotą anketą buvo apklausta daugiau kaip 1000 jaunų žmonių (16–29 metų) visoje Respublikoje [10: 131]. Pažymėtinas ir jaunimo laiko orientacijos tyrimas, kuris buvo atliktas 1993 m. Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto Viešosios nuomonės tyrimų centre. Lietuvos jaunimo (14–18 m. amžiaus moksleivių) laiko orientacijos tirtos analizuojant anketinės apklausos medžiagą ir moksleivių rašinius [11: 9].

1995 m. G. Purvaneckienė ir K. Vasiliauskienė tyrė aukštųjų mokyklų absolventų galimybes darbo rinkoje. Buvo gauta 1051 anketa. Apklausos aktualumą didino rimtų tyrimų apie jaunimo padėtį darbo rinkoje stoka. Tyrimo rezultatai parodė nevienodas skirtingų lyčių aukštųjų mokyklų absolventų užimtumo galimybes, taip pat skirtingą vyrų ir moterų padėtį darbo rinkoje. Jame atsispindi moterų diskriminacijos problema darbo rinkoje [12].

2000 m. Lietuvos jaunimo nuostatų, susijusių su jų padėtimi darbo rinkoje, tyrimą atliko rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų studija „Sprinter“. Sociologai apklausė 1006 respondentus aštuoniose dešimtyse visus Lietuvos regionus reprezentuojančių vie-

tovių. Apklauso dalyvių amžius nuo 16 iki 29 metų [13].

Jaunystė kaip amžiaus tarpsnis yra unikalus, sudėtingas sociologiniu-demografiniu požiūriu, nes šio gyvenimo etapo turinį sudaro dviejų skirtingų socialinių statusų – vaiko ir suaugusiojo – derinys. Šiame amžiaus tarpsnyje jaunuolis siekia suaugusiojo statuso, kuris įgyjamas palaipsniui, įveikiant tam tikras įtampas ir problemas. Jaunystė laikoma sudėtingu, net kritiniu žmogaus gyvenimo tarpsniu [14; 15: 132; 16: 144]. Šiuo laikotarpiu žmogus ne tik formuojasi kaip asmenybė, priverstas savarankiškai daryti gyvenimiškus apsisprendimus (pvz., socialinis-profesinis). Jaunystės amžiaus tarpsnis yra labai atsakingas ir dėl to, kad daugumą suaugusiesiems būdingų vaidmenų jaunuoliai prisiima patys nuspręsdami.

Lietuvoje „jaunimo“ sąvoką apibrėžia valstybinė jaunimo politikos koncepcija, patvirtinta 1996 m. Pasak šios koncepcijos, jaunimas gali būti apibrėžiamas kaip 16–29 metų amžiaus žmonių grupė, išgyvenanti formavimosi bei integravimosi į visuomenės socialinį, politinį-ekonominį ir kultūrinį gyvenimo laikotarpį. Šiuo laikotarpiu jaunimas tampa nepriklausoma visuomenės dalimi ir ruošiasi aktyviai dalyvauti socialiniame gyvenime. Anot koncepcijos, jaunystė yra amžiaus tarpsnis, kai formuojasi žmogaus asmenybė, kai jis savarankiškai pradeda dalyvauti visuomenės gyvenime ir daryti jam įtaką [17].

Jaunimą galima suskirstyti į smulkesnes amžiaus tarpsnių grupes, pavyzdžiui, 16–18-mečiai, kurie dar mokosi ir nėra pradėję savarankiško gyvenimo, 19–24-mečiai, kurie tęsia studijas arba tik pradeda aktyvų ekonominį gyvenimą, ir 25–29-mečiai, kurie jau ilgesniam laikui stabilizuoja savo gyvensenos ir socialinės elgsenos būdą. Taip pat skiriasi jaunimo grupės pagal baigtų mokslų pobūdį, pagal tai, ar jie dirba, ar ne ir pan.

Pagal Jungtinių Tautų rekomendacijas jaunimui priskiriami 15–24 metų amžiaus žmonės [18: 7–13; 19: 1–3; 20; 21; 22: 12–13; 23: 123]. Tačiau įvairiose šalyse šis apibrėžimas yra skirtingas, priklausantis nuo kultūrinių, institucinių ir politinių veiksnių. Dage lyje šalių žemesnioji amžiaus riba paprastai siejama su įstatymų numatytu amžiumi, kai baigiama mokykla (school leaving age). Tuo tarpu aukštesnioji amžiaus riba įvairi. Vykiant užimtumo politiką užsienio šalyse, nustatomos skirtingos jaunimo amžiaus ribos [24]. Pavyzdžiui, D. Britanijoje jaunimo užimtumo politika paprastai orientuota į 16–18 metų amžiaus žmones, tuo tarpu šiaurės Italijoje jaunimui priskiriama 14–29 metų amžiaus asmenų grupė, 14–32 metų – pietų Italijoje [25], JAV – 16–24 metų, Vokietijoje – 15–24 metų asmenys. Lietuvoje darbo rinkos politikos požiūriu jaunimui priskiriami 16–24 metų amžiaus asmenys. Labai svarbus pirmasis išdarbinimas, kai žmogus pereina iš ekonomiškai pri-

klausomų į ekonomiškai nepriklausomų gyventojų kategoriją. Lietuvoje įstatymu nustatyta darbingo amžiaus apatinė riba yra 16 metų, t. y. žemutinė amžiaus riba, kada jaunuolis gali dirbti. Tačiau pagal Darbo įstatymą, jei sutinka tėvai ar globėjai, jauniems žmonėms leidžiama dirbti sulaukus 14 metų amžiaus. Darbo rinkos požiūriu viršutinė jaunimo amžiaus riba gali būti tapatinama su ekonominiu aktyvumu. Dauguma jaunuolių iki 25 metų amžiaus jau baigia mokslus ir įsilieja į darbo rinką.

TYRIMO EIGA, PAGRINDINIŲ ATRANKOS IR TERITORINIŲ DARBO BIRŽŲ (TDB) DUOMENŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

Kaip rodo užsienio šalių patirtis, nedarbas rinkos ekonomikos šalyse yra neišvengiamas reiškinys. Jaunimo nedarbo problema aktuali visame pasaulyje. Tarptautinės darbo organizacijos duomenimis, apie 60 mln. jaunų žmonių ieško darbo. Beveik visose Europos valstybėse, išskyrus Austriją ir Vokietiją, jaunimo nedarbo lygis yra dvigubai aukštesnis už bendrą nedarbo lygį. 1997 m. jaunimo nedarbo lygis ES valstybėse svyravo nuo 6,7 (Austrija) iki 38,8 proc. (Ispanija). Europos Parlamento duomenimis, jaunimo nedarbo lygis ES yra 2 kartus aukštesnis už jaunimo nedarbo lygį JAV ir net 3 kartus nei Japonijoje [1: 2].

Jauno žmogaus elgsena darbo rinkoje priklauso nuo daugelio socialinių, ekonominių ir demografinių veiksnių, kurie tarpusavyje yra labai susiję. Galima manyti, kad jaunų žmonių nedarbą lemia laisvų darbo vietų stoka, nepakankamas profesinis pasirengimas, silpna darbo motyvacija ir aktyvumas darbo rinkoje. Šio straipsnio pagrindas yra medžiaga jaunimo sociologinio tyrimo, kurį 2000 m. atliko Darbo ir socialinių tyrimų instituto darbuotojai, vykdydami Lietuvos darbo biržos organizuotą projektą „Jaunimo motyvacijos, teritorinio mobilumo ir integravimo į darbo rinką galimybių nustatymas, diferencijuojant taikomas priemones užimtumui didinti“. Straipsnio tikslas – minėto tyrimo pagrindu objektyviau įvertinti jaunimo užimtumo galimybes bei jaunimo elgsenos darbo rinkoje stereotipus, atskleisti jaunimo nedarbo poveikį demografinėi elgsenai.

Tyrimo tikslai:

- 1) jaunimo užimtumo galimybių įvertinimas, jų elgsenos darbo rinkoje nustatymas atskirose regionų ir profesijų grupėse;
- 2) jaunimo integracijos į darbo rinką (į darbinę veiklą) didinimas;
- 3) jaunimo užimtumo didinimo priemonių sistemos rengimas.

Atranka buvo vykdoma pagal regionus ir išsilavinimą. Jos eigą galima suskirstyti į fazes. Pirmoje atrankos fazėje iš visų TDB buvo atrinkti regionai,

kuriuose buvo atliekama apklausa, nustatytas respondentų skaičius juose. Antroje fazėje kiekviename regione, remiantis TDB duomenimis, nustatytas respondentų skaičius pagal išsilavinimą. Regionų atrankos kriterijai – jaunimo nedarbo lygis, jaunų bedarbių skaičius ir urbanizacijos mastas regionuose. Regionų atranką galima suskirstyti į tris etapus.

Pirmame atrankos etape išskirtos trys TDB aptarnavimo zonų grupės pagal regionų urbanizacijos mastą: 1) didieji miestai; 2) mažiau urbanizuoti miestai ir rajonai, kuriuose vyrauja miesto gyventojai; 3) kaimiški rajonai. Išskiriant regionų grupes, buvo vykdomas kombinuotas šalies regionų grupavimas pagal gyventojų skaičių ir kaimo gyventojų dalį visame gyventojų skaičiuje.

Antrame etape kiekvienoje išskirtoje grupėje regionai sugrupuoti pagal jaunimo nedarbo lygį didėjančia tvarka. Suskaičiuojamas jaunų bedarbių skaičius kiekvienoje regionų grupėje.

Trečiame etape kiekvienoje grupėje išdėstytų regionų nedarbo lygio didėjimo tvarka atrinkti konkretūs miestai ir rajonai, kuriuose buvo atlikta apklausa (1 lentelė).

Buvo apklausti 2239 jauni bedarbiai. Įvairių Darbo ir socialinių tyrimų institute atliktų tyrimų patirtis rodo, jog tai pakankamai didelis skaičius, daugeliu atvejų leidžiantis pasikliauti tiek bendraisiais pasiskirstymais, tiek korektiškai sugrupuotais tyrimo rezultatais, iliustruojančiais ryšį tarp nagrinėjamų požymių (klausimų). Skaidant pernelyg mažas tyrimo visumas į atskiras dalis, rezultatų patikimumas sumažėtų. Todėl stengtasi išvengti didelių tyrimo rezultatų paklaidų.

Regionų grupavimas pagal **nedarbo lygį** pasirinktoje grupėse įgalina pasiekti, kad apklausos rezultatai bendrais bruožais atspindėtų jaunimo padėtį darbo rinkoje šalies mastu. **Bendras jaunų bedarbių skaičiaus rodiklis atrankos grupėse** įgalina užtikrin-

ti realias proporcijas tarp jaunų bedarbių skaičiaus šiose grupėse. O tai labai svarbu norint išvengti rezultatų iškraipymų makrolygiu.

Pakankamai pagrįstas yra regionų suskirstymas pagal **urbanizacijos mastą**. Tai įgalina įvertinti jaunų bedarbių elgsenos darbo rinkoje stereotipus stambiuose ir mažiau urbanizuotose miestuose bei kaimiškuose rajonuose. Labiausiai urbanizuotose miestuose vyrauja stambaus ūkio potencialas, todėl sėkmingai įsitraukti į darbo rinką bedarbiams lengviau. Geresnė yra šių jaunuolių mokymo kokybė vidurinėse mokyklose. Todėl formalios sąlygos integruotis į darbo rinką yra palankesnės.

Blogesnė padėtis mažiau urbanizuotose miestuose, nes čia labiau trūksta darbo vietų. Blogiausia situacija kaimiškuose regionuose, kuriose darbo vietų neagriniame sektoriuje ypač trūksta. Rimta jų integracijos darbo rinkoje kliūtis – teritorinio mobilumo stoka. Todėl faktiškai regionų išskyrimas pagal urbanizacijos lygį turėtų atspindėti jaunimo teritorinio mobilumo galimybes ir jo būtinumą atskirose regionų grupėse.

Pagrindinis kokybinis atrankos požymis – išsilavinimas. Šis apibendrinantis kriterijus realiausiai atspindi TDB užsiregistravusio jaunimo kokybinę sudėtį. Be to, atlikti atranką pagal šį požymį patogus todėl, jog TDB kas ketvirtį suvedami tikslūs momentiniai duomenys apie bedarbių išsilavinimą.

BENDROSIOS JAUNIMO DEMOGRAFINĖS, SOCIALINĖS BEI PADĖTIES DARBO RINKOJE CHARAKTERISTIKOS

Pagrindinės problemos – bloga jaunų bedarbių ir jų šeimų materialinė padėtis, sudėtingos būsto sąlygos, menkas išsilavinimas. Tarp TDB užsiregistravusio jaunimo vyrauja vyrai (59 proc., moterys sudarė 41 proc.). Tyrimo duomenimis, didžiąją dalį jaunų be-

1 lentelė. Atrankos rodikliai regionų grupėse

Rodikliai	I grupė	II grupė	III grupė	Iš viso
Jaunų bedarbių skaičius TDB	13058	9337	8722	31 117
Vienai TDB tenka vidutiniškai jaunų bedarbių	2612	549	363	676
Bendras TDB skaičius	5	17	24	46
Apklausiai atrinktų TDB skaičius	2	3	3	8
Faktiškai apklaustų asmenų skaičius TDB	Vilnius 426 Panevėžys 360	Švenčionys 200 Rokiškis 251 Akmenė 281	Kaišiadorys 171 Vilkaviškis 275 Šalčininkai 275	2239*
Faktiškai apklaustų asmenų skaičius konkrečiose grupėse	786	732	721	2239

* Bendro apklaustųjų skaičiaus reikšmė formaliai užtikrina visų į apklausą patekusių respondentų bendrųjų pasiskirstymų rodiklių svyravimus 5 proc. paklaidos ribose [26: 68]. Tačiau paklaidos ribos regionuose gerokai išaugtų, norint analizuoti atskirų socialinių grupių apklaustųjų nuomones regionuose. Paklaidos reikšmės pagal regionus dar labiau išaugtų ir analizuojant tuos atvejus, kai į atskirus klausimus atsako dalis į tyrimą patekusių respondentų.

darbių sudaro 21–24 metų amžiaus asmenys (58 proc.), daugiau nei kas dešimtas jaunas bedarbis yra iki 18 metų (11 proc.), beveik kas trečias 19–20 metų (31 proc.). Mūsų apklausos rezultatai anaipol neparodo, koks nedarbo lygis jaunimo amžiaus grupėse. Tam būtina pasitelkti darbo jėgos tyrimų duomenis. Jie rodo, jog aukščiausias nedarbo lygis yra būtent tarp jaunesnio amžiaus asmenų. 14–19 metų amžiaus grupėje jis 1999 m. siekė net 31 proc. Nepaisant to, jog dauguma jaunų bedarbių yra vyresni (21–24 metų amžiaus) asmenys, įgijęs žinių ir darbo patirties vyresnio amžiaus jaunimas darbą randa lengviau [27].

Kelia nerimą tai, kad daugiau nei kas trečias jaunas bedarbis gyvena kaime (37,5 proc.). Mūsų skaičiavimais, jaunimo nedarbas kaime yra didesnis nei mieste. Bendras jaunimo nedarbo lygis visuose į tyrimą patekusiųose regionuose apklausos metu buvo 14 proc., kaime – 16 proc., mieste – 13 proc. Tuo tarpu 1999–2000 m. darbo jėgos tyrimai rodo priešingą faktą: tiek jaunimo, tiek visų gyventojų nedarbo lygis kaime yra mažesnis [28; 29]. Ši skirtumą greičiausiai lemia ne tik tai, jog į darbo jėgos tyrimus patenka ir tie bedarbiai, kurie apklausos momentu nebuvo užsiregistravę darbo biržoje. Mūsų nuomone, kita šio skirtumo priežastis galbūt netgi reikšmingesnė: darbo biržose registruojasi ir tie kaimo žmonės, kurie turi nedidelius žemės ūkio sklypus, tuo tarpu darbo jėgos tyrimuose jie save priskiria užimtiems. Didelė dalis registruotų darbo biržoje bedarbių dirba smulkiame žemės ūkio sektoriuje.

Šeiminių padėtis, pajamos, būstas. Beveik kas penktas jaunas bedarbis yra jau spėjęs sukurti šeimą, todėl dalis respondentų ne tik turi spręsti individualias savo problemas, bet ir galvoti apie visos savo šeimos gerovės kūrimą (kas penktas jaunas bedarbis turi vaikų, beveik tiek pat jų yra susituokę). Tai leidžia manyti, jog absoliuti dauguma susituokusių bedarbių turi vaikų, nors dalis jų gali būti gimę neregistruotoje santuokoje. Tyrimo duomenimis, beveik keturi penktadaliai bedarbių (78 proc.) nėra susituokę, 3 proc. – išsiskyrę. Daugelis būsimąją kartą auginančių respondentų gyvena vienavaikėse šeimose (jų yra keturi penktadaliai skaičiuojant nuo atsakiusių į klausimą), dvivaikėse – 17 proc., daugia vaikėse – 2 proc. Be to, 17 proc. apklaustųjų gyvena šeimose, kurios turi kitokių išlaikytinių (neskaitant vaikų).

Apie sunkią jaunų šeimų materialinę padėtį galima spręsti iš tyrimo duomenų. Faktiškai kas antroje šeimoje nedirba abudu sutuoktiniai, tačiau reikia turėti omenyje, kad dalis jų mokosi, augina mažamečius vaikus ir pan. Pirmoji priežastis nėra susijusi su tikroju nedarbu, antroji – tik iš dalies. Be tėvų paramos (remia maistu, pinigais ir pan.) ar kitokių pragyvenimo šaltinių (įvairios pašalpos) jaunos be-

darbių šeimos faktiškai negalėtų egzistuoti. Galbūt jaunoms, turinčioms nepilnamečių vaikų šeimoms, kuriose yra bedarbių, regionų socialinės globos skyriuose vertėtų skirti tam tikrą paramą natūra (įvairiais maisto produktais ir pan.). Nepaisant sunkios Lietuvos regionų materialinės padėties, šios paramos formos taikymo galimybes bedarbiams vertėtų apsvarstyti regionų savivaldybėse. Tyrimo duomenimis, 48 proc. jaunų šeimų dirba bent vienas sutuoktinis. Pastarųjų materialinė padėtis geresnė.

Vos 29 proc. savo pajamas nurodžiusių jaunų bedarbių gauna pašalpą. Tokių jaunų darbo ieškančių asmenų yra tik apie trečdalis. Tai savaime suprantama, nes didžioji dalis respondentų neturi dvejų metų reikalingo darbo stažo per trejus pastaruosius metus. Kitaip tariant, didelė dalis jaunimo dar neužsidirbo bedarbių pašalpos. Jeigu ne darbo biržose užsiregistravę mokslus baigę absolventai, aptariamojo rodiklio dalis būtų dar mažesnė. Kiti 71 proc. bedarbio pašalpos negavo¹.

Dauguma respondentų gyvena kartu su tėvais (daugiau nei keturi penktadaliai), 9 proc. nuomoja butą. Mažiau nei dešimtadalis (tik 9 proc.) turi atskirą nuosavą būstą. Taigi jaunų bedarbių materialinės ir būsto sąlygos yra sudėtingos. Daugelis respondentų yra ekonomiškai priklausomi nuo tėvų. Ypač sudėtinga jaunoms bedarbių šeimoms, nepajėgiančioms savarankiškai spręsti savo finansinių bei būsto problemų.

Vienas iš delikačiausių tyrimo klausimų – respondentų pajamos. Todėl net 22 proc. tyrime dalyvavusių jaunų bedarbių jokios informacijos apie pajamas nepateikė, 15 proc. nurodė, kad negauna jokių pajamų². Kai kurie gaunantys pajamas asmenys konkrečios pajamų sumos nenurodė. Tarp respondentų pateko labai mažai ieškančių darbo TDB jaunuolių, kurie dirbo. Jų pajamų šaltinis – darbo užmokestis. Konkrečią darbo užmokesčio reikšmę nurodė 45 respondentai. Logiška, jog jų darbo užmokesčio vidurkis (455 Lt) yra tik šiek tiek didesnis už Vyriausybės patvirtintą minimalią mėnesinę algą (430 Lt.). Tačiau dėl mažo respondentų skaičiaus tai nėra pakankamai patikimas rodiklis. Be to, darbo užmokesčio dalis ieškančiųjų darbo pajamų struktūroje yra labai menka. Kita vertus, bedarbių (ieškančių darbo) pajamoms įtaką daro nelegalus darbas (darbo užmokestis), kuris gali klestėti tarp informacijos apie pajamas nesuteikusių asmenų (kartu su tvirtinančiais, jog negauna jokių pajamų, jie sudaro net 37 proc.). Nepaisant to, būtina pabrėžti, kad,

¹ Žemiau pateikiame negavusių bedarbio pašalpos asmenų dalies pasiskirstymą. 34 proc. negauna bedarbio pašalpos, tačiau turi kitų pajamų, 15 proc. negauna jokių pajamų, 22 proc. informacijos apie pajamas nepateikė.

² Apskaičiuota nuo tyrime dalyvavusių asmenų skaičiaus.

norint įvertinti jaunų bedarbių nelegalaus užimtumo mastą, tyrimo duomenų nepakanka.

Jauni bedarbiai ir jų šeimos – bene blogiausiai materialiai apsirūpinęs gyventojų sluoksniu Lietuvoje. Tyrimo duomenimis, vidutinė jaunų bedarbių pašalpa buvo 137 Lt, šeimos pašalpa – 152 Lt, socialinė pašalpa – 143 Lt. Šių pašalpų vidurkiai šiek tiek viršija Vyriausybės patvirtintą minimalų gyvenimo lygį (125 Lt). Didžiausia yra bedarbio pašalpa, mažiausia – socialinė. Iš tyrimo duomenų galima spręsti, jog pagrindinis respondentų pajamų šaltinis – bedarbio pašalpa. Ją gauna 36 proc. informaciją apie pajamas pateikusių asmenų³, 22 proc. jų gauna kitokių pajamų, 10 proc. – įvairias kompensacijas, 10 proc. – socialinę pašalpą, 8 proc. – šeimos pašalpą, 3 proc. – darbo užmokestį (2 lentelė). Palyginti nežymi dalis apklaustųjų nurodė keletą pajamų šaltinių (ne daugiau kaip 8 proc.). 80 proc. ieškančių darbo jaunuolių turi pajamų, 20 proc. – neturi. Bedarbių pajamų struktūrai būdingas palyginti mažas kompensacijas gaunančių asmenų lyginamasis svoris. Tačiau šildymo sezono metu jis turėtų žymiai išaugti.

Apie jaunimo materialinę padėtį galima spręsti iš Statistikos departamento atliekamų gyvenimo lygio tyrimų. Suskirsčius visus namų ūkių narius (dešimtadalius) pagal vartojimo išlaidų lygį matyti, kad pirmuose dviejuose deciliuose (tarp skurdžiausių) 1999 m. atsidūrė 15,3 proc. namų ūkių. Iš namų ūkių, kurių galva jaunesnis nei 30 metų, į pirmų dviejų decilių grupę pateko 18,2 proc. Tačiau dviejuose paskutiniuose deciliuose namų ūkių, kurių galva jaunesnis nei 30 metų, taip pat daugiau nei vidutiniškai šalyje: atitinkamai 30,4 ir 24,9 proc. Vienas iš svarbiausių jų skurdo palydovų yra nedarbas. Tarp skurdžiausių dažniausiai atsiduria jaunos šeimos su vaikais. Paprašyti patys įvertinti savo namų ūkio gyvenimo lygį, 1999 m. vargšams save priskyrė 25 proc. jaunimo namų ūkių [30: 20].

Apibendrinant galima teigti, jog tyrimas padėjo atskleisti jauno bedarbio socialinį-demografinį por-

trečią. Tyrimo rezultatai parodė, jog tipiškas jaunas bedarbis – tai 21–24 metų amžiaus žmogus (58 proc. apklaustųjų), turintis gana žemą išsilavinimą (net 49,8 proc. iš jų yra nekvalifikuoti), neturintis paklausios profesijos, be pastovaus pajamų šaltinio, neturintis vaikų bei gyvenantis kartu su tėvais ir jų išlaikomas asmuo, kuris nesėkmingai bando įsitvirtinti darbo rinkoje. Daugiau informacijos apie bedarbių socialines-demografines charakteristikas pateikta 1 paveiksle.

Išsilavinimas ir tėvų (globėjų) darbinė veikla. Vyresniosios kartos asmenims (respondentų tėvams ir motinoms) būdinga ši priklausomybė: aukštesnėse išsilavinimo grupėse bedarbių motinų dalis yra didesnė nei vyrų. Tai rodo, jog jaunų bedarbių motinos labiau išsilavinusios už jų tėvus. Daugiausia bedarbių tėvų turi vidurinį išsilavinimą (net 44 proc.), pusė iš jų yra įgiję profesiją. Bedarbių motinų su viduriniu išsilavinimu yra šiek tiek mažiau (43 proc.). Penktadalis motinų turi aukštesnį išsilavinimą. Kitose išsilavinimo grupėse tėvų ir motinų dalis yra mažesnė.

Respondentų tėvų užimtumas didesnis nei jų motinų. Tyrimo momentu darbo vietą turėjo 50 proc. jaunų bedarbių tėvų bei 46 proc. motinų. Tačiau kelia nerimą tai, jog gana daug respondentų tėvų yra bedarbiai – 17 proc., motinų – 19 proc. Pradedama formuotis ištisos bedarbių kartos. Šalia bedarbių tėvų kartos, kuri per praėjusius metus yra sukaupusi darbinės veiklos patirtį komandinėje ekonomikoje, tačiau nepajėgia prisitaikyti prie pablogėjusios ūkio padėties, sparčiai atsiranda visai žalia, dažnai darbinės praktikos ir kvalifikacijos stokojanti bedarbių vaikų karta, kuri tarsi perima bedarbio statuso estafetę iš savo tėvų. Šios gyventojų grupės kartų kaitos procese formuojasi karti gyvenimiška patirtis ir negatyvios tradicijos.

Hipotezės. 1. Vaikų (jaunų respondentų kartos) išsilavinimas yra aukštesnis nei tėvų kartos. Ši hipotezė susijusi su tuo, jog vyresniųjų gyventojų kartų išsilavinimas yra žemesnis. Tai patvirtina 1989, 1979 ir

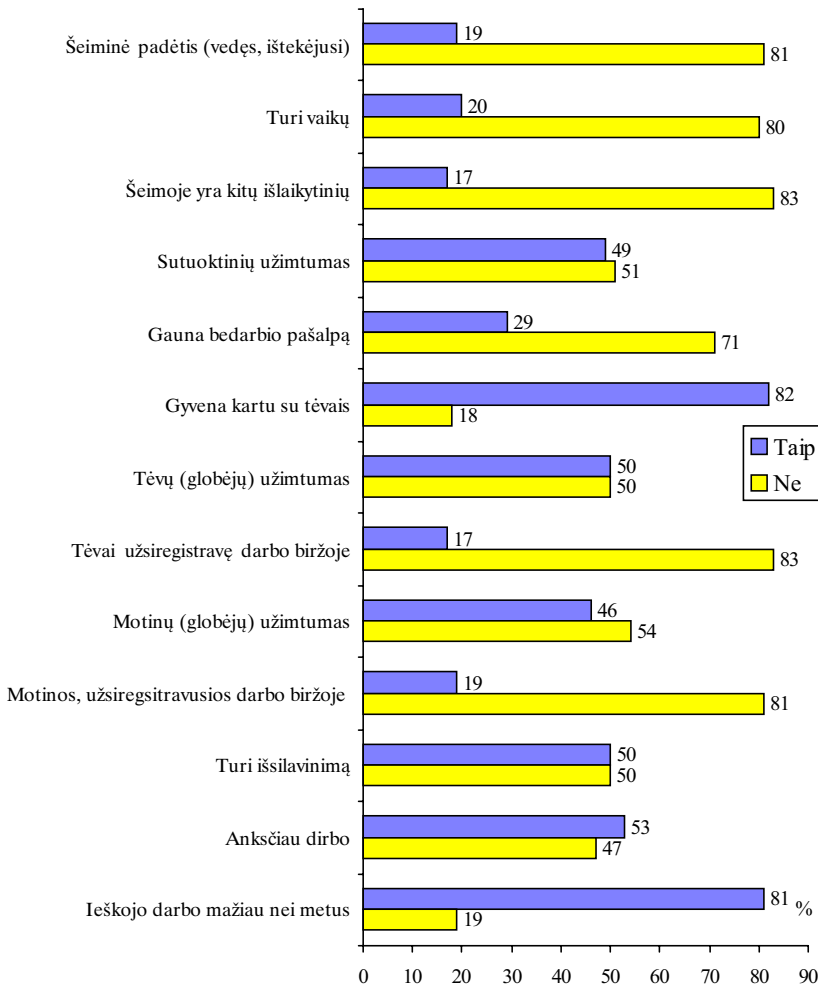
2 lentelė. Nurodžiusių savo pajamas apklaustų respondentų dalis (%)*

	Darbo užmokestis	Bedarbio pašalpa	Šeimos pašalpa	Socialinė pašalpa	Įvairios kompensacijos	Kitos pajamos
Gauna pajamas	3,2	36,1	8,0	9,5	9,7	21,5
Negauna pajamų	96,8	63,9	92,0	90,5	90,3	78,5
Iš viso	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Apskaičiuota nuo bendro pateikusių informaciją apie pajamas asmenų skaičiaus.

³ Bedarbio pašalpą gavo 629 asmenys. Tačiau jų dalis yra apskaičiuota nuo visų informaciją apie skirtingas pajamų rūšis pateikusių asmenų skaičiaus. Šis skaičiavimo būdas leidžia įvertinti respondentų struktūrą pagal pajamų rūšis.

ankstesniųjų metų gyventojų surašymų duomenys. Be to, antroje praėjusio dešimtmečio pusėje pradėjo sparčiai didėti geresnio išsilavinimo ir paklausios specialybės siekiančių studijuojančių žmonių skaičius.

1 pav. Pagrindinės bendrosios jaunų bedarbių socialinės-demografinės charakteristikos (proc.)

2. Dauguma geriau išsimokslinusių respondentų tėvų turi labiau išsilavinusius vaikus (siekių įgyti kuo aukštesnę išsilavinimą (kvalifikaciją) ryškiai perduodamas jaunesnėms kartoms). Tyrimo rezultatai verčia paneigti pirmąją hipotezę, jog vaikų (jaunų respondentų kartos) išsilavinimas yra aukštesnis nei tėvų kartos: bedarbių tėvai yra labiau išsilavinę už savo vaikus. Tyrimo duomenimis, jaunų bedarbių su aukštesniu išsilavinimu dalis buvo vos 2 proc., su aukštesniu – 7 proc., su profesiniu – 41 proc., nekvalifikuotų – net 50 proc., tuo tarpu tėvų ir motinų išsilavinimas buvo gerokai aukštesnis. Pavyzdžiui, motinų su aukštesniu išsilavinimu buvo 12 proc., tėvų – 8 proc., su aukštesniu atitinkamai 21 ir 16 proc. Įprastinė priklausomybė tarp amžiaus ir išsilavinimo (kuo vyresnis žmonių amžius, tuo mažesnis išsilavinimas⁴) šiuo atveju nebūdinga. Esminė šio ryšio pasireiškimo priežastis greičiausiai yra ta, jog išsilavinimas

⁴ Galima sakyti, jog aptariamoji priklausomybė pasireiškia maždaug nuo 25 metų amžiaus, kai didžioji dalis žmonių yra baigę mokslus ir yra pasiekę tam tikrą išsilavinimo lygį.

(kvalifikacija) yra svarbesnis gyvenančių padėties darbo rinkoje formavimo veiksnys negu amžius. Antra vertus, jaunimo struktūra pagal išsilavinimą dar nėra galutinai susiformavusi. Tai reiškia, jog dalis respondentų pagerins savo padėtį darbo rinkoje įgydami geresnį išsilavinimą. Tačiau manome, jog šio veiksnio įtaka darbo biržoje užsiregistravusio jaunimo išsilavinimo struktūros dinamikai nėra esminė. Įprasta, jog bedarbių išsilavinimo struktūra yra gerokai blogesnė už užimtųjų. Išsilavinimo požiūriu jauni bedarbiai – problemiškas darbo rinkos kontingentas, kuriam siekti aukštesnių išsilavinimo pakopų gerokai sunkiau negu nepatenkančiams į darbo biržą asmenims.

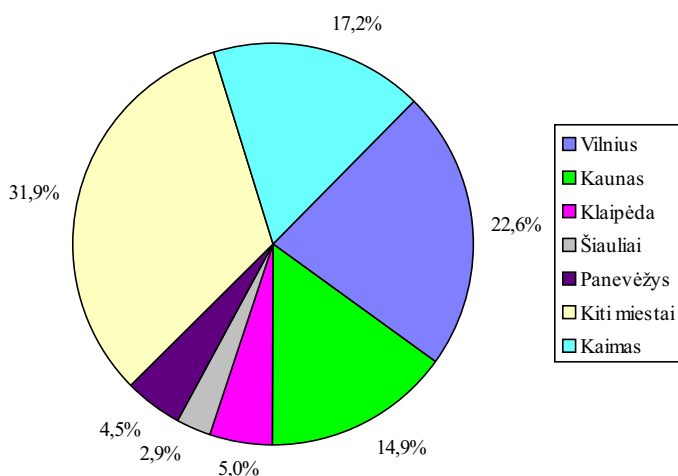
Būtina pabrėžti, jog iš esmės pasitvirtino antroji hipotezė. Egzistuoja tiesioginis ryšys tarp jaunų bedarbių ir jų tėvų išsilavinimo. Labiau išsimokslinę tėvai paprastai turi geriau išsilavinusius vaikus. Pavyzdžiui, net 34 proc. respondentų tėvų bei 51 proc. motinų turi aukštą išsilavinimą, kai šioje išsilavinimo grupėje iš viso yra tik 7 proc. tėvų ir 11 proc. motinų (3 lentelė). Tačiau įdomu, jog tėvai su aukštesniu išsilavinimu turi daugiau nekvalifikuotų vaikų nei su profesiniu išsilavinimu. Norėdami paaiškinti šį faktą, iškeliamė hipotezę, kad santykinai didesnė dalis respondentų, kurių tėvai turi aukštą išsilavinimą, siekia eiti tėvų pėdomis (įgyti tą patį išsilavinimo lygį kaip ir tėvai). Užuoat įgiję profesinį išsilavinimą, didesnė jų dalis planuoja baigti aukštąsias mokyklas peršokę žemesnes išsilavinimo pakopas. Pastarajam teiginiui neprieštaruoja antroji hipotezė. Dalis respondentų pagerins savo padėtį darbo rinkoje siekdami geresnio išsilavinimo, kiti savo planų realizuoti nesugebės.

Urbanizuotose regionuose gyvenančio jaunimo galimybės siekti geresnio išsimokslinimo yra geresnės, palyginti su kaimiškais. Pavyzdžiui, „Specialistų su aukštesniu išsilavinimu poreikio prognozės tyrimas“, kurį 1999 m. inicijavo Mokslo ir studijų departamentas prie LR Švietimo ir mokslo ministerijos, rodo, jog santykinai daugiau aukštojo mokslo siekė ir studijas baigė didžiausių miestų gyventojai. Pavyzdžiui, Vilniuje, 1999 m. sausio 1 d. duomenimis, gyveno 16 proc. gyventojų (tuo tarpu aptariamam kontingentui priskiriamų aukštojo mokslo studijas baigusiu vilniečių buvo santykinai daugiau – 22,6 proc.). Kaimo ir mažesnių

3 lentelė. Apklaustųjų ir jų tėvų (globėjų) (proc.)					
Tėvų/ globėjų išsilavinimas:	Respondentų išsilavinimas				
	aukštasis	aukštesnysis	profesinis	nekvalifikuoti	Iš viso
<u>Tėvo išsilavinimas:</u>					
1. Aukštasis	34,3	12,4	5,0	6,6	6,8
2. Aukštesnysis (technikumas)	34,3	29,2	13,9	11,3	14,0
3. Profesinis	8,6	21,1	33,1	26,9	28,8
4. Nekvalifikuoti	14,3	26,7	34,3	39,9	36,2
Nenurodė	8,6	10,6	13,8	15,2	14,2
Iš viso	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<u>Motinos išsilavinimas:</u>					
aukštasis	51,4	21,1	9,1	9,8	10,9
aukštesnysis (technikumas)	25,7	37,3	19,1	16,5	19,2
Profesinis	5,7	16,1	27,6	21,3	23,3
nekvalifikuoti	11,4	22,4	37,9	45,6	40,2
Nenurodė	5,7	3,1	6,4	6,8	6,3
Iš viso	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

jų miestų gyventojai išstumiami iš aukštojo mokslo sferos. Darbingo amžiaus kaimo gyventojai sudaro net 28 proc. šalies gyventojų, tuo tarpu tarp baigusiujų aukštąjį mokslą pastarieji sudaro vos 17,2 proc. (2 pav.). Tai matyt, bent iš dalies susiję su mokymo kokybės problema mažiau urbanizuotuose šalies regionuose.

Tyrimas akivaizdžiai rodo, kad aukštesnis išsilavinimas gerokai sumažina apskritai jokio darbo nerandančių jaunuolių dalį (kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo mažesnis tokių jaunuolių lyginamasis svoris). Neradę jokio darbo, respondentai tarp asmenų su aukštuoju ir aukštesniu išsilavinimu sudaro tik 20 proc., tarp nekvalifikuotų – 43 proc. Dar tarpukario Lietuvos statistikos metraščių duomenys rodo, jog jau tais laikais buvo labai aktualu turėti paklausią profesiją arba amatą. Antai didžiausią dalį užsi-

2 pav. Apklaustųjų aukštųjų mokyklų absolventų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą 1999 m. (proc.)

registravusiųjų darbo biržoje sudarė nekvalifikuoti asmenys, kurie prieš tapdami bedarbiais dirbdavo atsitiktinius darbus. Jų dalis 1936–1939 m. padidėjo nuo 63 iki 76 proc. [31; 32].

Darbo ir socialinių tyrimų instituto ir Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos 1997 m. atliktos apklausos duomenimis, bedarbių įsidarbinimo galimybės gerokai padidina trišalės sutartys. Pagal trišalę sutartį (TS) įsidarbino net 70 proc. bedarbių, pagal netrišalę – 42,5 proc. Dalyvavusių trišalėse sutartyse dalis labai priklauso nuo jų išsimoksinimo. Neatsitiktinai net 87 proc. besimokančių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, mokėsi pagal TS, turinčių aukštesnį išsilavinimą – 63 proc., kitą išsilavinimą turinčių respondentų, besimokančių pagal TS, dalis buvo mažesnė nei 50 proc. [33].

Atsižvelgiant į tai, jog didžioji dalis asmenų, tyrime nurodžiusių savo ankstesnę darbinę veiklą, anksčiau dirbo tėvų gyvenamoje vietovėje (65 proc.), jaunų bedarbių teritorinis mobilumas yra menkas. Antai vietovėje, kurioje studijavo prieš bedarbiais tapdami, dirbo vos 8 proc. anksčiau darbinės veiklos praktiką turėjusių asmenų. Šiek tiek mažiau jų dirbo su tuoktinio gyvenamoje vietoje (7 proc.). Žemas teritorinis bedarbių mobilumas menkina darbo paieškos galimybes. Palyginimui pateiksime Specialistų su aukštuoju išsilavinimu poreikio tyrimo rezultatus, kurį 1999 m. inicijavo Mokslo ir studijų departamentas prie LR Švietimo ir mokslo ministerijos. Palyginti su bedarbiais, aukštąjį mokslą baigusiu absolventų teritorinis mobilumas gerokai didesnis. Net kas antras baigęs aukštąjį mokslą asmuo įsidarbino ten, kur studijavo, tik kas ketvirtas – tėvų gyvena-

moje vietoje, kas dešimtas – kitoje vietoje. Apie santykinai didelį šiuo metu aukštąjį mokslą įgijusios darbo jėgos migracijos mastą šalies viduje liudija tai, jog tik 7 proc. apklaustųjų studijavo tėvų gyvenamoje vietovėje. Palyginus skirtingus tyrimus, peršasi paprasta išvada: aukštesnis išsilavinimas gerokai padidina jaunimo teritorinio mobilumo galimybes.

Ypač dideles 16–29 metų amžiaus jaunimo potencialias išorinės migracijos galimybes rodo 2000 m. atliktas Lietuvos jaunimo nuostatų, susijusių su jų padėtimi darbo rinkoje, tyrimas, kurį atliko rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų studija „Sprinter“. Net 72 proc. tyrime dalyvavusių jaunuolių tvirtino, jog pasitaikius progai laikinai arba visam laikui važiuotų svetur dirbti nekvalifikuotų darbų. Taip mano beveik devyni dešimtadaliai jaunesnių nei 20 metų respondentų [13]. Tačiau šių skaičių potekstėje greičiausiai glūdi ne tiek poreikis migruoti apskritai, kiek noras bandyti bent laikinai užsidirbti lėšų pragyvenimui, nesant galimybės sėkmingai įsitvirtinti vietinėje (Lietuvos) darbo rinkoje. Dabartinėmis sąlygomis, matyt, vertėtų išvelgti didelį prieštaravimą tarp jaunų žmonių noro (ypač nekvalifikuoto jaunimo) susirasti gerai apmokamą darbą ir jų realizavimo galimybių. Šis prieštaravimas galbūt padėtų paaiškinti, kodėl jaunų bedarbių teritorinis mobilumas toks mažas.

Darbo netekimo ir neįsidarbinimo priežasčių analizė. Dažniausiai anksčiau dirbę jaunuoliai į darbo biržą patekdavo pasibaigus darbo sutarčiai (net 36 proc. atsakiusių respondentų) arba pasibaigus sezoniniams darbams (20 proc.). Juos galima priskirti didžiausiai anksčiau dirbusių asmenų grupei (57 proc.). Šių asmenų darbo pobūdis laikinas (terminuota darbo sutartis, sezoniniai darbai ir pan.). 1999 m. norvegų Gyvenimo sąlygų tyrimo duomenys tik patvirtina, jog dažniausiai jaunimas netenka darbo pasibaigus darbo sutarčiai, t. y. jauniems žmonėms sunku ilgiau išsilaikyti darbe (netenka darbo pasibaigus bandomajam laikotarpiui arba nepratėsia terminuota darbo sutartis). Be to, šiame tyrime nustatyta: kuo vyresni žmonės, tuo dažniau jie netenka darbo dėl įmonės likvidavimo ir etatų mažinimo [34: 137].

Antroji darbo netekimo veiksnių grupė išreiškia anksčiau dirbusių apklaustų asmenų pretenzijas darbdaviams. Tokių buvo daugiau nei trečdalis (36 proc.). Dalies į šią grupę patekusių jaunuolių netenkino darbo užmokestis (jų buvo 19 proc.), netenkino darbo sąlygos (14 proc.), netenkino darbas ne pagal specialybę (3 proc.). Su ekonomine įmonės padėtimi susijusių trečios veiksnių grupės poveikis darbo vietų praradimui nėra labai ryškus. Ketvirtadalis anksčiau dirbusių jaunuolių neteko darbo dėl įmonės likvidavimo ir etatų mažinimo (25 proc.). Tai nėra pagrindinės darbo netekimo priežastys, tačiau atsaky-

mų struktūroje jos yra pakankamai svarbios. Gana daug jaunų darbuotojų buvo atleista dėl blogų santykių su darbdaviais ir darbo drausmės pažeidimų (8 proc.). Kitos darbo netekimo priežastys ne tokios svarbios. Vos 3 proc. iki registracijos darbo biržoje dirbusių jaunų žmonių darbo netekimo priežastimi laikė nepakankamą profesinį pasirengimą. Šių bedarbių požiūriu nepakankamas profesinis pasirengimas nėra reikšminga darbo netekimo priežastis, nors respondentų išsilavinimas (kvalifikacija) labai menka. Šis labai liūdnas faktas rodo, jog anksčiau dirbę jauni bedarbiai dar neįsisąmonino didelės pakankamo profesinio pasirengimo reikšmės įsitvirtinant darbo rinkoje. Tačiau darbdaviai mano kitaip. Jų apklausos liudija jaunų bedarbių ir kitų siekiančių įsidarbinti asmenų profesinio pasirengimo stoką [35: 95]. Tai akivaizdus pavyzdys, kai darbdavių ir anksčiau dirbusių jaunų bedarbių (ieškančių darbo asmenų) požiūriai gerokai nesutampa. Profesinio pasirengimo svarbą ypač akcentuoja ir užsienio šalių mokslininkai [36; 37; 38]. Danijos konfederacijos darbdaviams tarp svarbiausių darbuotojų savybių išlieka profesiniai įgūdžiai [39].

Kitaip ši problema atrodo nagrinėjant **anksčiau nedirbusių** jaunų žmonių nuostatas. Nepakankamą profesinį pasirengimą respondentai daugiausia sutapatina ne su darbo netekimo, bet su neįsidarbinimo priežastimis⁵. Įvairūs tyrimai rodo, jog darbdavių požiūris į profesinio pasirengimo stoką iš esmės panašus į nedirbusio jaunimo nuomonę šiuo klausimu. Tad nenuostabu, jog į 2000 metų jaunimo tyrimą patekę nedirbę respondentai pagrindine neįsidarbinimo priežastimi laiko profesinio pasirengimo stoką. Šią neįsidarbinimo priežastį nurodė net daugiau nei kas trečias nedirbęs jaunuolis (37 proc.). Nepakankamą darbo patirtį nurodė 30 proc. anksčiau nedirbusių. Tai dar viena svarbi problema, kurią apklausose akcentuoja darbdaviai. Labai daug nedirbusių jaunuolių neranda jokie darbo (36 proc.), kiti (14 proc.) neranda darbo pagal specialybę. Manome, rimta kliūtis ieškant darbo – paklausios specialybės stoka. Dalis nedirbusių asmenų nerado darbo arti namų (12,3 proc.). Tyrimas rodo, jog siūlomas žemas darbo užmokestis nėra svarbi jaunimo neįsidarbinimo priežastis. Nepakankamą darbo užmokestį nurodė vos 6 proc. nedirbusių respondentų. Pastarąjį faktą galima greičiausiai paaiškinti sudėtinga

⁵ Rezultatų analizę šiek tiek apsunkina tai, jog nagrinėjamoju atveju anketoje pateikta darbo netekimo priežastis „nepakankamas profesinis pasirengimas“, o išskiriant apie aptariamą neįsidarbinimo priežastį nurodoma: „neturėjau profesinio pasirengimo“. Šios aplinkybės tenka nepaisyti. Manome, jog atsakymų pasiskirstymų pobūdžiui ji neturėjo esminės įtakos. Matyt, nemažai respondentų profesinio pasirengimo nebuvimą siejo su jų galimybėmis dirbti konkrečioje veiklos sferoje.

ekonomine situacija bei ypač dideliu darbo vietų stygiumi. Absoliuti dauguma nepatenkintųjų nenurodė konkretaus darbo užmokesčio, todėl darbdavių siūlomo darbo užmokesčio pasiskirstymas iš 13 atsakymų yra statistiškai nepatikimas. Tačiau logiška būtų manyti, jog didžiosios daugumos darbdavių siūlytas darbo užmokestis, kuris netenkinio apklaustųjų, buvo ypač žemas (net neviršijo minimalios algos – 430 litų). Tyrimo duomenimis, minimalų arba aukštesnį negu minimalų atlyginimą darbdaviai siūlė vos trims nepatenkintiems siūlomam užmokesčiui respondentams, dešimčiai buvo siūlomas mažesnis atlyginimas. Jų dalies nustatyti negalima dėl nepakankamo atsakiusiųjų apie konkretų darbo užmokestį skaičiaus.

IŠVADOS

1. Tyrimo duomenimis, jaunų bedarbių išsilavinimas yra žemas. Kelia nerimą tai, jog pusė visų TDB registruotų į tyrimą patekusių jaunų bedarbių nekvalifikuoti. Tik 2 proc. jaunimo turi aukštąjį ir 7 proc. aukštesnįjį išsilavinimą (kiti 41 proc. turi profesinį). Įdomu, jog analogiški skaičiai šalies mastu pateikti leidinyje „Lietuvos darbo biržos veikla 1999 metais“. Tai liudija, jog tyrimo rezultatai pagal išsilavinimą aptariamuoju momentu (2000 m. pradžioje) sutampa su makro lygio rodikliais.

2. Tyrimo duomenys rodo, jog jauni bedarbiai ankstesnės darbo vietos praradimą labiau linkę aiškinti ne profesinio pasirengimo stoka, bet bloga ekonomine situacija bei su darbo vietų stoka susijusiomis aplinkybėmis (įmonės likvidacija, etatų mažinimas, žemas darbo užmokestis ir pan.). Vertinant neįsidarbinimo priežastis, bene svarbiausi veiksniai – profesinio pasirengimo nebuvimas ir darbo patirties stoka. Tačiau tiriant apklaustųjų neįsidarbinimą, reikšmingos ir su ūkio padėties blogėjimu glaudžiai susijusios darbo vietų stokos priežastys (nedirbę respondentai neranda jokie darbo, neranda darbo pagal specialybę arba arti namų). Jeigu atsižvelgsime ir į su pajamų (kapitalo) stoka susijusias neįsidarbinimo priežastis (žemas siūlomas darbo užmokestis, respondentai negauna kredito savam verslui), tai savo įtaka jos faktiškai su kaupu atsveria profesinį pasirengimo ir darbo patirties stokos veiksnius.

3. Galima teigti, jog besimokančių studentų skaičiaus augimas Lietuvoje pralenkia mūsų susilpnėjusio ūkio potencialo darbo vietų kūrimo galimybes, padidindamas konkurenciją darbo rinkoje bei išstumdamas menčiau kvalifikuotus darbuotojus. Šis išstūmimo procesas bei padidėjusi konkurencija pablogina ir taip jau sudėtingą nekvalifikuoto ir menkai kvalifikuoto jaunimo padėtį darbo rinkoje, kuriems belieka bene vienintelė išeitis – siekti paklausios specialybės. Akivaizdu, profesinio mokymo plėtimas ir jo kokybės gerinimas padėtų jaunimui įsitvirtinti dar-

bo rinkoje. Tačiau ypač galingu veiksmu jis turėtų tapti ekonomikos pakilimo sąlygomis. Besimokančių, siekiančių specialybės jaunuolių gausėjimas – tai investicija į jų ateitį.

4. Kvalifikuoto, tačiau neturinčio darbo patirties jaunimo padėtį darbo rinkoje pablogino sudėtinga ūkio padėtis. Kita priežastis – darbo pasiūlos ir paklausos neatitikimas. Padėtį galima pagerinti tobulinant besimokančių asmenų skaičiaus struktūrą pagal studijų (mokymo) programas. Tokiu būdu pamažu galima koreguoti visų gyventojų profesinę struktūrą geriau ją pritaikant rinkos poreikiams. Tačiau šio veiksmo poveikio galimybes gerokai sumažina dėl ekonominės krizės pasekmių mažėjantis laisvų darbo vietų skaičius. Todėl nenuostabu, jog į TDB apklausą patekęs jaunimas darbo netekimo ir neįsidarbinimo priežastis labiau linkęs aiškinti natūraliomis, nuo jų pačių tiesiogiai nepriklausančiomis ekonominėmis priežastimis, o ne jų pačių profesinio pasirengimo ir darbo patirties stoka.

5. Atlikto tyrimo rezultatai leidžia pagal išsilavinimo ir profesinio parengimo kriterijų išskirti tokius jaunų bedarbių pogrupius:

- jaunimas, neturintis arba turintis tik pradinį išsilavinimą be profesinio mokymo – 5,7 proc.;
- jaunimas, turintis pagrindinį ar vidurinį (9, 10 klasių) išsilavinimą be profesinio mokymo – 44,2 proc.;
- jaunimas, turintis pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą su profesiniu mokymu – 41,5 proc.;
- jaunimas, turintis aukštesnįjį išsilavinimą – 7,2%;
- jaunimas, turintis aukštąjį išsilavinimą – 1,6%.

Išskirtos jaunų bedarbių kategorijos turi nevienodas galimybes dalyvauti darbo rinkoje, todėl jiems turi būti taikomos skirtingos priemonės. Be to, būtina pažymėti, kad atskiros jaunimo kategorijos (pvz., jaunimas be pagrindinio išsilavinimo) iš viso turi mažai galimybių efektyviai integruotis į darbo rinką, jeigu pagalba jiems apsiribos tik teritorinių darbo biržų teikiamomis paslaugomis. Todėl jaunimo integracijos į darbo rinką problemos turi būti sprendžiamos kompleksiskai, įtraukiant visas jaunimo užimtumu suinteresuotas institucijas bei neapsiribojant tik aktyviomis darbo rinkos politikos priemonėmis.

Gauta
2001 03 22

Literatūra

1. *Employment in Europe 1999*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Commission. 1999. P. 31–33.
2. *International labour review*. Geneva: ILO, 1997. Vol. 136. No. 2.
3. Gyvenimo sankirtos. Ats. red. M. Taljūnaitė. Vilnius: Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1992. P. 4–7.

4. *Kelias: II dalis*. Vilnius: Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1994.
5. Luobikienė I. Jaunimo vartojamųjų orientacijų formavimosi ypatumai pereinamuoju laikotarpiu. *Filosofija. Sociologija*. 1995. Nr. 3.
6. Matulionis A., Mikšys A. Jaunimo vertybinių orientacijų sistema. *Gyvenimo sankirtos*. Vilnius: Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1992. P. 31–33.
7. Bitinas B. *Kaip padėti vaikams išsirinkti profesiją*. Kaunas, 1961.
8. Jovaiša L. Profesinis informavimas aštuonmetėje mokykloje. *Tarybinė mokykla*, 1961. Nr. 4.
9. Leonavičius J. Stojimo į aukštąją mokyklą veiksnių ir motyvų kitimas. *Filosofija. Sociologija*. 1996. Nr. 3. P. 18–24.
10. Socialinės grupės: raiška ir ypatumai. Ats. red. A. Vossyliūtė. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1998.
11. Štutienė I. Lietuvos jaunimo laiko orientacijos. *Filosofija. Sociologija*. 1996. Nr. 2.
12. Purvaneckienė G., Vasiliauskienė K. Aukštųjų mokyklų absolventų galimybes darbo rinkoje. *Socialinės grupės: raiška ir ypatumai*. Vilnius: Lietuvos filosofijos sociologijos institutas, 1998. P. 226–238.
13. Zokas A. Jaunimas nori dirbti. *Verslo žinios*. 2000. Nr. 172.
14. Mortimer J. T. Adulthood. *Encyclopedia of Sociology*. New York: Macmillan Publishing Company, 1992. Vol. 1. P. 1–10.
15. Doob C. B. *Sociology: An Introduction*. New York: Macmillan Publishing Company, 1988.
16. Coser L. A., Nock S. L., Steffan P. A., Spain D. *Introduction to Sociology*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1991.
17. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas I-1413/1996 06 27 „Dėl valstybinės jaunimo politikos koncepcijos“. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 65-1537.
18. *The Situation of the Youth in the 1980s and Prospects and Challenges for the Year 2000*. New York: United Nations, 1986.
19. *The Global Situation of Youth in the 1990s: Trends and Prospects Youth in the 1980s and Prospects and Challenges for the Year 2000*. New York: United Nations, 1993.
20. *The Family and Youth: Issues, problems and Opportunities*. Occasional Paper series. No. 11. Viena: United Nations, 1994.
21. F. Dolto. *La cause des enfants*. Robert Lafont. Paris, 1985.
22. *Surveys of economically active population, employment, unemployment and underemployment: an ILO manual on concepts and methods*. Geneva: International Labour Office, 1990.
23. Stromsheim G. *The situation of young people in the labour market – the position in Norway*. Nordic Council of Ministers: Ekspresen Tryk og Kopicenter, 1996.
24. O'Higgins N. *The Challenge of Youth Unemployment*. Strasbourg: International Labour Office, 1997.
25. Seekings J. *Heroes or Villains? Youth Politics in the 1980s*. Johannesburg: Ravan Press, 1993.
26. Dunham R. B., Smith F. J. *Organizational Surveys: An Internal Assessment of Organizational Health*. London, 1975.
27. Motiekaitienė V. Jaunimo užimtumas. *Lietuvos ekonomikos apžvalga*. Vilnius: Ūkio ministerija, Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2000. Nr. 2.
28. *Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas (tyrimo duomenys, gegužė)*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2000.
29. *Lietuvos ekonominė ir socialinė raida*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2001. Nr. 1.
30. *Jaunimas Lietuvoje*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2000.
31. *Lietuvos statistikos metraštis 1935*. Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1936.
32. *Lietuvos statistikos metraštis 1939*. Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1940.
33. Gruževskis B. Trišalių susitarimų bedarbių profesinio mokymo srityje efektyvumo problema. *Aktualūs socialinės politikos klausimai*. Vilnius: Agora, 1999/1.
34. *Lietuva 1999. Gyvenimo sąlygos*: Vilnius: Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2000.
35. Česnaitė B., Gruževskis B. Aktualūs bedarbių profesinio mokymo tobulinimo klausimai. *Aktualūs socialinės politikos klausimai*. Vilnius: Agora, 1999/1.
36. Schultz T. W. *Investavimas į žmones*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
37. Mincer J., Higuchi Y. Wage structures and labour turnover in the United States and Japan. *Journal of Japanese and International Economics*. 1988. No. 2. P. 99–133.
38. Korpi T. *Escaping Unemployment: studies in the individual consequences of unemployment and labor market policy*. Sweden: Akademytryck AB, 1994.
39. Tholsen L., Nielsen E. Ko darbdaviai norėtų iš būsimųjų darbininkų. *Švietimo naujovės*. 1995. Nr. 1.

Arūnas Pocius, Laima Okunevičiūtė-Neveauskienė

THE COMPETITION OPPORTUNITIES OF YOUTH UNEMPLOYED IN THE LABOUR MARKET

S u m m a r y

In parallel with rapidly growing unemployment in Lithuania youth employment is becoming more actual problem. On the basis of youth sociological survey carried out in 2000 by the Institute of Labour and Social Research as a part of Lithuanian Labour Exchange project, the youth unemployed characteristics is analysed in the article. According to the mentioned above survey the typical youth unemployed is 21–24 years old, low educated person, with low income, most of them live with parents and are supported by them. This fact limits possibilities of successful youth integration into the labour market. The conclusion is made that youth unemployed are the heterogeneous group.